

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З
ДІТЬМИ, СХИЛЬНИМИ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ:
УКРАЇНСЬКИЙ І МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД**

Колективна монографія

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА
ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ,
СХИЛЬНИМИ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ:
УКРАЇНСЬКИЙ І МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД**

Колективна монографія

Тернопіль 2018

Колектив авторів:

Янкович О. І. - вступ.

Розділ 1. Парфанович І. І. - 1.1; Крутій К. Л., Кузьма І. І. - 1.2; Сорока О. В. - 1.3; Лещук Г. В. - 1.4; Говорун Т. В. - 1.5; Морська Л. І. - 1.6; Гонтарек І. - 1.7.

Розділ 2. Мельничук І. М. - 2.1; Главацька О. Л. - 2.2; Олексюк Н. С. - 2.3;

Козубовська І. В., Булеза Б. Я. - 2.4, Горішна Н. М. - 2.5; Петришин Л. Й. - 2.6.

Розділ 3. Сіткарь В. І. - 3.1; Кравець В. П. - 3.2; Радчук Г. К. - 3.3; Кікінежді О. М.,

Василькевич Я. З., Шульга І. М. - 3.4; Адамська З. М. - 3.5;

Воронкевич О. М. - 3.6; Кізь О. Б. - 3.7.

Розділ 4. Янкович О. І. - 4.1; Поліщук В. А., Гайдамашко І. А.,

Пришляк О. Ю. - 4.2; Козубовський Р. В., Повідайчик О. С. - 4.3;

Бартош О. П. - 4.4; Шпеник С. З., Мигалина З. І., Сойма Н. Д. - 4.5.

Рецензенти:

Чайка В. М. – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету педагогіки і психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

Яблонська Т. М. – доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, асистент кафедри психології розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Сайко Н. О. – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Рекомендовано до друку вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 13 від 26 червня 2018 року).

Теорія та практика профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки: український і міжнародний досвід : монографія / Т 33 **О. Янкович, О. Кікінежді, І. Козубовська, В. Поліщук, Г. Радчук та ін. –** Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. – 300 с.

ISBN 978-617-7516-66-7

У монографії висвітлено актуальні проблеми профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки. Обґрунтовано шляхи вирішення виявлених проблем вчителями, соціальними педагогами, психологами, соціальними й медичними працівниками в Україні та в зарубіжних країнах. Розглянуто зміст, форми й методи підготовки майбутніх фахівців до превентивної роботи. Акцентується увага на інтеграції зусиль батьків і закладів освіти у формуванні гармонії внутрішнього світу дитини, реалізації педагогіки Добра, педагогіки Серця, педагогіки Успіху.

Монографію адресовано фахівцям, що здійснюють профілактику девіантної поведінки дітей, студентам закладів вищої освіти, які виконуватимуть превентивні функції у професійній діяльності.

УДК 37.013.42 : 376.58 (075.8) : 37.018.26

ISBN 978-617-7516-66-7

© Колектив авторів, 2018
© ФОП Осадца Ю. В., 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНА РЕФЛЕКСІЯ НАД ПРОБЛЕМАМИ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА ЧИННИКАМИ ФОРМУВАННЯ ДЕВІАЦІЙ	8
1.1. Девіантна поведінка в контексті соціалізації дітей та її профілактика	8
1.2. Діагностика виховних стратегій батьків дитини дошкільного віку щодо попередження проявів девіацій.....	19
1.3. Підлітки групи ризику як об'єкт профілактичної роботи засобами арт-терапевтичних технологій.....	28
1.4. Особливості профілактики комунікативних девіацій дітей в умовах соціокультурного середовища	36
1.5. Дисфункційна сім'я як передумова появи дітей та підлітків «групи ризику».....	46
1.6. Związek uzależnienia od Internetu a zachowania agresywnego młodzieży.....	59
1.7. Wsparcie pedagogiczne rodziny w kontekście profilaktyki zachowań dewiacyjnych u dzieci	73
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ, СХИЛЬНИМИ ДО ПРОЯВУ ДЕВІАЦІЙ	89
2.1. Науково-методологічні підходи до профілактичної роботи фахівців соціальної сфери з дітьми, схильними до девіантної поведінки	89
2.2. Сутність і загальна характеристика соціально-профілактичної роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки	101
2.3. Інтеграція соціально-виховних впливів сім'ї та школи у профілактиці девіантної поведінки дітей.....	111
2.4. Медико-соціальна робота з дітьми групи ризику в системі профілактики девіантної поведінки.....	117
2.5. Консультування у соціальній роботі з підлітками груп ризику девіантної поведінки.....	129
2.6. Теоретичний аналіз проблеми прояву позитивних девіацій як фактору відхилення від соціальної норми	137

соціальна філософія, історія філософії, психологія, соціальна психологія, педагогіка та ін. Із позицій синергетики профілактична робота фахівців соціальної сфери з дітьми, схильними до девіантної поведінки, є специфічною системою, яка функціонує на основі взаємозв'язку діади «свобода – необхідність», що визначає механізми самоорганізації та саморозвитку обох суб'єктів.

Висновок. Врахування всіх означених науково-методологічних підходів у профілактичній роботі фахівців соціальної сфери з дітьми, схильними до девіантної поведінки, спрямовується на оптимізацію їхньої професійної діяльності й успішне досягнення окреслених цілей. Реалізацію означених підходів доцільно здійснювати комплексно. Інтеграція наукових підходів у профілактичній роботі зі схильними до проявів девіації дітьми сприятиме створенню науково-методологічного підґрунтя для різних аспектів професійної діяльності фахівців соціальної сфери.

2.2. Сутність і загальна характеристика соціально-профілактичної роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки

У процесі становлення і розвитку кожного суспільства формується система певних правил поведінки, які є загально визнаними і загальнообов'язковими для виконання всіх його членів. Ці норми – результат адекватного відображення у свідомості й вчинках людей об'єктивних закономірностей функціонування суспільства. Соціальна норма втілюється у законах, традиціях – в усьому, що стало звичним способом життя більшості населення, підтримується суспільною думкою, відіграє роль «природного регулятора» суспільних і міжособистісних відносин. Проте в кожному суспільстві є особи, які виявляють небажання виконувати ці правила, тобто їм властиві певні відхилення у поведінці.

Інтерес до девіантної поведінки нині зростає, оскільки впродовж останніх десятиріч девіантні прояви значно розповсюдилася, в тому числі серед неповнолітніх. Девіантна поведінка останніх у багатьох випадках трансформується у кримінальні форми поведінки і становить суттєву небезпеку як для особистості неповнолітнього, його подальшого розвитку, так і для всього суспільства. Оскільки понад 80 % неповнолітніх, схильних до девіантних проявів, є учнями загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних училищ, коледжів,

особливої актуальності набуває профілактика девіантної поведінки саме серед учнівської підліткової молоді²⁵.

Наукове співтовариство і Всесвітня організація охорони здоров'я відзначають, що профілактика передбачає вирішення проблем, які ще не виникли. Однак при цьому уточнюється, що робота з профілактики девіантної поведінки підлітків лежить в межах так званої вторинної чи навіть третинної профілактики, тобто профілактичні заходи застосовуються безпосередньо перед виникненням проблем або щодо проблеми, яка вже виникла, але попереджає виникнення нових²⁶.

У сучасній науці поняття загальної та спеціальної профілактики характеризуються так:

– загальна профілактика – це заходи, спрямовані на створення сприятливих соціально-економічних, соціокультурних і соціально-педагогічних умов, що сприяють сім'ї у виконанні нею своїх функцій з виховання фізично і соціально здорових дітей; з реалізації виховних функцій закладами освіти всіх типів, забезпечення ними повноцінного розвитку інтересів і здібностей у школярів, зайнятості суспільно-корисною діяльністю в позанавчальний час;

– спеціальна профілактика включає корекційно-реабілітаційні заходи, спрямовані на підлітків, схильних до девіацій. Вона передбачає використання різних заходів психолого-педагогічної підтримки неповнолітніх та надання їм соціально-правової допомоги, захист від жорстокості, насильства і негативного впливу соціального середовища. Корекційно-профілактична робота здійснюється у тісній взаємодії школи, сім'ї, середовища відпочинку і неформальних груп, різноманітних соціальних інститутів і громадських організацій²⁷.

У профілактичній діяльності вчені, зазвичай, виокремлюють інформаційний, соціально-профілактичний, медико-біологічний, психолого-педагогічний підходи²⁸. Інформаційний підхід базується на тому, що неповнолітні здійснюють дії, несумісні з соціальними нормами, оскільки не ознайомлені з ними достатньо. Тому основним

²⁵ Демянюк Т. Превентивне виховання учнівської молоді : інноваційні технології : [навчально-методичний посібник] / Т. Демянюк. – К.-Рівне: Волинські обереги, 2006. – С. 186; Оржеховська В. М. Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх / В. М. Оржеховська, Т. Є. Федорченко. – Черкаси: ФОП Чабаненко Ю., 2008. – С. 164.

²⁶ Федорченко Т. Є. Профілактика девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища: соціально-педагогічний аспект : монографія / Т. Є. Федорченко. – Черкаси: ФОП Чабаненко Ю. А., 2011. – С. 89.

²⁷ Товканець О. С. Основні напрями профілактичної роботи навчальних закладів з учнями, схильними до девіантної поведінки / О. С. Товканець // Соціальна робота підготовки фахівців у світлі вимог Болонської системи: матеріали доповідей та повідомлень міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 22 вересня 2011 року) / за ред. І. В. Козубовської. – Ужгород, 2011. – С. 73.

²⁸ Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник / Л. М. Вольнова. – Ч. І. – К., 2016. – С. 96.

напрямом роботи є інформування неповнолітніх про їх права та обов'язки, вимоги, які пред'являються суспільством до виконання встановлених для цієї вікової групи соціальних норм і відповідальність в разі їх недотримання. Ця робота здійснюється за допомогою ЗМІ, засобів мистецтва, а також через систему спеціального навчання з метою формування правосвідомості, правової культури неповнолітніх. Головною метою соціально-профілактичного підходу є виявлення, усунення та нейтралізація причин і умов, які спричиняють різні негативні явища. Він ґрунтується на забезпеченні системи соціально-економічних, організаційних, правових, виховних заходів, які проводяться державними органами та органами, конкретними соціально-педагогічними закладами та громадськими організаціями для усунення або мінімізації причин девіантної поведінки. Медико-біологічний підхід спрямований на попередження можливих відхилень від соціальних норм шляхом забезпечення цілеспрямованих заходів медично-профілактичного характеру стосовно осіб, які страждають різними психічними аномаліями. Дуже важливим є своєчасне розпізнання патологічних порушень психіки, які можуть спровокувати девіантні дії. Такі підлітки мають бути обстежені психіатром і забезпечені відповідним лікуванням в поєднанні з психолого-педагогічним впливом. Психолого-педагогічний підхід полягає в корекції властивостей неповнолітнього з девіантною поведінкою в процесі реабілітаційно-виховної роботи. Основним завданням такої роботи є забезпечення рівноваги в психіці та поведінці неповнолітнього, яка повинна бути адекватною віку і вимогам середовища, а кінцевою метою – це адекватна реакція підлітка на суспільство та включення його в суспільну діяльність. Відзначимо, що в практиці профілактичної роботи найчастіше поєднуються кілька підходів, що забезпечує кращу ефективність.

У науковій літературі описані різні види профілактики: соціальна, психологічна, медична, соціально-педагогічна, педагогічна, віктимна. Зауважимо, що соціальна профілактика є необхідним фоном, на якому більш успішно здійснюються всі інші види профілактики девіантної поведінки підлітків²⁹. Зупинимося на ній детальніше.

Соціально-профілактична робота з підлітками, схильними до девіантної поведінки, – це система комплексних заходів, які здійснюються державними і громадськими організаціями та спрямовані на виявлення і ліквідацію причин, що негативно впливають

²⁹ Федорченко Т. Є. Профілактика девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища: соціально-педагогічний аспект : монографія / Т. Є. Федорченко. – Черкаси: ФОП Чабаненко Ю. А., 2011. – С. 192.

на здоров'я і розвиток особистості неповнолітніх, сприяють їх бездоглядності, вчиненню ними правопорушень. Зміст такої роботи полягає в реалізації системи цілеспрямованих заходів, які забезпечують ефективну дію соціальних норм у всіх сферах життя суспільства³⁰. Загалом вона спрямована на попередження, подолання або нейтралізацію чинників, що спричиняють девіантну поведінку особистості. Її метою є створення передумов для повноцінного фізичного і психічного розвитку дітей, успішної їх соціалізації, формування законослухняної та моральної особистості.

До найважливіших завдань соціально-профілактичної роботи відносять:

– організацію соціального середовища (вплив на соціальні чинники за допомогою соціальної реклами, спеціальних програм, виступів молодіжних кумирів, організацією роботи з підлітками на вулиці тощо);

– інформування (проведення лекцій, бесід, розповсюдження спеціальної літератури, відео-і телефільмів), що полягає в спробі впливу на когнітивні процеси особистості з метою підвищення її здатності до прийняття конструктивних рішень;

– активізацію особистісних ресурсів, активне соціальне формування соціально важливих навичок (реалізується за допомогою групових тренінгів. У роботі з підлітками ця форма є однією з найперспективніших);

– мінімізацію негативних наслідків девіантної поведінки (організація діяльності, що альтернативна девіантній поведінці і пов'язана з увяленнями про ефект заміщення такої поведінки. Проте варто враховувати, що якщо до підліткового віку позитивні потреби не сформовані, особистість є вразливою стосовно негативних потреб і занять);

– організацію здорового способу життя, тобто розуміння особистої відповідальності за здоров'я (здорове харчування, регулярні фізичні навантаження, дотримання режиму праці та відпочинку, спілкування з природою, недопущення надмірностей). Ця робота може здійснюватися як на індивідуальному, так і груповому рівнях.

Важливими принципами соціально-профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки, є:

– опора на позитивні якості особистості;

³⁰ Досін А. Р. Профілактика девіантної поведінки учнівської молоді у Великій Британії (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / А. Р. Досін. – Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2009. – С. 122.

- постійне вивчення так званої «винятковості» особи, що має здійснюватися у тісній взаємодії педагога і психолога;
- задоволення потреби у самоствердженні;
- формування життєвих прагнень, перспектив;
- розвиток корисних інтересів і духовних цінностей вихованця;
- глибока повага і довіра у взаємовідносинах з дітьми.

Учені однозначні в тому, що особливо важливе значення має рання профілактика відхилень у поведінці підлітків³¹.

І. Підласий та О. Шарапова³² обґрунтовують деякі методичні прийоми, які доцільно використовувати в профілактичній роботі з неповнолітніми, схильними до девіантної поведінки:

- принципова позиція і пред'явлення категоричних вимог, активне спонукання до їх виконання тоді, коли мова йде про важливі суспільні правила поведінки;

- ліквідація не наслідків, а причин, які зумовлюють неправильні дії з боку неповнолітнього;

- постійний моніторинг, систематичне спостереження за проявами відхилень у поведінці з обов'язковою відповідною реакцією;

- поєднання порад, прохань, переконання з попередженням, покаранням;

- дотримання об'єктивності і міри у виборі засобів заохочення та покарання.

Спираючись на теоретичні дослідження і практичний досвід, можна стверджувати, що сутнісні характеристики соціально-профілактичної роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки, включають:

- створення виховного розвиваючого середовища;
- відновлення і підтримка соціально значущих умінь, установок навичок і звичок;

- регулювання соціально несприйнятливих форм поведінки, інтеграція особистості із суспільством.

Аналіз наукової літератури щодо проблеми детермінації девіантної поведінки підлітків засвідчує, що вона зумовлюється багатьма чинниками, серед яких виокремлюють соціальні, психолого-педагогічні та психологічні³³. До зовнішніх чинників девіантної

³¹ Товканець О. С. Девіантна поведінка як соціально-психологічна та педагогічна проблема / О. С. Товканець // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – С. 75; Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки: курс лекцій / О. І. Бондарчук. – К.: МАУП, 2006. – С. 68.

³² Підласий І. П. Корекція девіантної поведінки молодших школярів: експериментальні матеріали / І. П. Підласий, О. В. Шарапова. – Черкаси: ЧДГУ, 2002. – С. 26.

³³ Оржеховська В. М. Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх / В. М. Оржеховська, Т. Є. Федорченко. – Черкаси: ФОП Чабаненко Ю., 2008. – С. 126; Товканець О. С. Основні напрями

поведінки підлітків відносять: проблемогенний соціум, деструктивні наслідки соціального сирітства, десоціалізуючі впливи сім'ї та навчальних закладів, деформації у спілкуванні. Внутрішні чинники, які сприяють появі девіантної поведінки підлітків, – це: наявність штучних потреб (алкоголь, наркотики та ін.), емоційна нестійкість, агресивність та аутоагресивність, акцентуації характеру, відхилення в психічному розвитку, залежна поведінка, спотворена картина світу, невідповідний рівень домагань, неадекватна самооцінка.

Отже, у випадку девіантної поведінки взаємодіють макро- і мікросоціальні, індивідуально-особистісні, соціально-психологічні, психолого-педагогічні, соціально-медичні, соціально-правові фактори. У кожному конкретному випадку проявляється певне поєднання цих факторів, що відображається у відповідній формі прояву девіантності³⁴. Форми прояву особистістю підлітка девіантної поведінки подано у таблиці.

Таблиця

Форми прояву підлітками девіантної поведінки

Соціально значущі форми поведінки	Прояв девіантності		
	1 група	2 група	3 група
Ставлення до дорослих	Прояв грубощів	Прояв грубощів при зауваженні	Злегка зривається на незадоволення
Уміння володіти собою	Різко проявляє нестриманість	Прояв нестриманості	Запальність
Прагнення до краси і затишку	Байдужість до оточуючого середовища	Байдужість до того, що оточує	Байдужість до оточуючого середовища
Ставлення до зовнішнього вигляду	Неохайність	Байдужість до зовнішнього вигляду	Байдужість до свого зовнішнього вигляду, неохайність
Наявність хобі	Відсутність інтересів до будь-чого	Відсутність інтересів, апатія	Відсутність інтересів, соціальна апатія
Протистояння шкідливим звичкам	Вживання алкоголю, куріння, токсикоманія	Вживання алко-голю, паління, токсикоманія	Вживання алкоголю, паління

профілактичної роботи навчальних закладів з учнями, схильними до девіантної поведінки / О. С. Товканець // Соціальна робота підготовки фахівців у світлі вимог Болонської системи: матеріали доповідей та повідомлень міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 22 вересня 2011 року) / за ред. І. В. Козубовської. – Ужгород, 2011. – С. 74.

³⁴ Федорченко Т. Є. Профілактика девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища: соціально-педагогічний аспект : монографія / Т. Є. Федорченко. – Черкаси: ФОП Чабаненко Ю. А., 2011. – С. 282.

Культура мови	Використання ненормативної лексики	Вживання нецензурних слів	Вживання нецензурних слів
Ставлення до оточення, ровесників	Неповага до оточення, зверхність	Неповага до ровесників	Прояв неповаги, недовіри
Рівень вихованості	Грубість, хамство. Для досягнення мети використовує ввічливість	Грубість. Замкнутість	Прояв грубощів
Рівень дисциплінованості	Грубе порушення дисципліни	Свідоме порушення дисципліни	Підсвідоме порушення дисципліни
Самостійність	Надмірна самостійність	У нормі	Підпорядкованість сильнішому
Відповідальність	Безвідповідальність, не дотримує свого слова	Безвідповідальність	Не виконує обіцяне, безвідповідальність
Сила волі (уміння долати труднощі)	Паніка перед труднощами	Паніка перед труднощами	Відсутність волі, паніка перед труднощами
Чесність (правдивість, щирість)	Брехливість, нещирість	Брехливість	Використання щирості для отримання вигоди
Чуйність (турботливість)	Бездушність	Байдужість	У нормі
Законослухняність	Участь у кримінальних групах, розбої, грабежі	Злодійство	У нормі

У роботі з підлітками першої групи девіантності важливе значення має увага на такі якості їх особистості, як енергійність, впертість у досягненні мети, прагнення до лідерства.

Для контингенту другої групи особливого значення набуває зміна обстановки і стереотипних форм реагування на неї. Довіра у відносинах, залучення до організаційно-суспільної роботи, обігравання успіхів – це ті напрями роботи, які доцільно використовувати з цією групою.

Для третьої групи підлітків з девіантною поведінкою важливими є доручення серйозних справ, залучення до різних видів діяльності. Саме за цих умов у них є можливість проявити себе, посісти адекватне місце в колективі. Тому треба активно сприяти пробудженню у підлітків інтересу до життя, позитивних переживань, виявлення життєвих перспектив.

Основні результати дослідження девіантних вчинків у підлітків дозволяють зробити висновки щодо умов, які би сприяли ефективності профілактичної роботи. До них ми віднесли:

– своєчасну діагностику девіантних проявів у поведінці підлітків. Запобігання буде дійсно дієвим, якщо воно починається не з моменту зовнішнього прояву дитячої поведінки чи вже скоєного нею серйозного вчинку, а з виявлення малопомітних негативних симптомів у стосунках і поведінці. Прийняття негайних адекватних заходів може допомогти призупинити подальшу моральну деформацію особистості неповнолітнього, попередити вчинення ним протиправних дій;

– формування свідомості та самосвідомості учнів, що зумовлює стале ставлення до норм. Знаючи про схильність неповнолітнього до тих чи інших девіацій (хуліганство, крадіжки, вживання наркотиків, проституція тощо), можна наперед прогнозувати можливості їх проявів в певних ситуаціях і спрямувати спеціальні профілактичні дії на їх попередження;

– сприяння розвитку позитивної мотиваційно-потребнісної сфери підлітка. Дитина вже на ранньому періоді онтогенетичного розвитку починає бути активним суб'єктом психічної діяльності, сприймаючи або відкидаючи певні стереотипи поведінки, активно формує (з різним ступенем усвідомленості) саму себе. Підліток же дуже активно фіксує правильні, з його точки зору, стереотипи поведінки і не сприймає або гальмує ті види психічної та предметної діяльності, які не призводять до задоволення його важливих потреб. Тому пряма боротьба з негативними поведінковими проявами підлітка малоефективна. Необхідно зрозуміти, які значущі потреби він намагається задовольнити подібним чином і допомогти йому реалізувати їх соціально доступним шляхом;

– індивідуальний підхід до кожного неповнолітнього, схильного до девіантної поведінки, враховуючи його індивідуально-психологічні, вікові, статеві особливості, умови життя тощо, встановлення авторитетно-довірливих стосунків;

– спрямованість профілактичних заходів на інтеграцію морального, правового, естетичного, фізичного і трудового виховання неповнолітніх, схильних до девіантної поведінки, а також забезпечення взаємодії сім'ї, освітніх, державних, громадських, правоохоронних, культурних, наукових установ;

– взаємодію всіх соціальних інститутів, залучених до профілактики девіантної поведінки підлітків, яка повинна здійснюватися на макрорівні (взаємодія безпосередньо соціальних інститутів один з одним), мезорівні (взаємодія учасників

профілактично-виховного процесу всередині конкретного навчального закладу) і мікрорівні (взаємодія різних груп фахівців щодо конкретного учня з девіантними проявами).

З метою одержання детальної інформації про девіантну поведінку підлітка необхідно: налагодити контакти з людьми, з якими у підлітка були позитивні взаємини; з'ясувати обставин дії цих позитивних волонтерів; виявити авторитетних людей і важливі для підлітка заняття.

Стосовно організаційного аспекту соціально-профілактичної роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки, то Р. Козубовський розглядає його як логічну послідовність таких дій: загальні цілі й зміст профілактики; діагностика та аналіз інформації; прогнозування перспектив розвитку; планування, здійснення і корекція профілактичних заходів; підсумкова діагностика, оцінка³⁵.

Фахівець, здійснюючи свою діяльність з підлітками, схильними до девіантної поведінки, орієнтується на певну технологію, яка включає такі етапи³⁶:

- встановлення контакту з проблемною дитиною, виведення її зі стресового стану;

- дослідження особистісних рис дитини, особливостей її фізичного та психічного розвитку, причин її девіантної поведінки й соціальної дезадаптації та чинників соціального середовища, що сприяють формуванню такої поведінки і заважають соціальній адаптації;

- спільне планування реабілітаційних заходів;

- координація спільних дій з навчально-виховними закладами, правоохоронними установами, громадськими організаціями, сім'єю;

- корекція особистісних рис, які зумовлюють девіантну поведінку й сприяють соціальній дезадаптації, набуття навичок щодо подолання проблем, формування позитивної соціальної поведінки;

- застосування індивідуального підходу до підлітка;

- корекція негативного впливу соціального оточення (сім'ї, неформальних груп однолітків, усунення таврування з боку оточуючих);

- створення умов для повноцінного задоволення потреб дитини, розвитку її творчих здібностей, самореалізації у творчій діяльності і праці, змістовного відпочинку, залучення до соціальних груп однолітків соціально-позитивної спрямованості;

³⁵ Козубовський Р. В. Соціальний контроль за девіантною поведінкою / Р. В. Козубовський, В. М. Канюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія «Право». – 2006. – № 5 – С. 228.

³⁶ Главацька О. Л. Теорія соціальної роботи: навч.-метод. посібник / О. Л. Главацька. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 130.

– психологічна підтримка і зворотний зв'язок.
Недоцільно здійснювати профілактику окремих видів девіантної поведінки як самостійного процесу. Загальнопрофілактична робота повинна включати поряд із загальними завданнями і спеціальні, спрямовані на вирішення проблем проявів конкретних видів девіацій.

Отже, на основі вищевказаного можна зробити висновок, що девіантна поведінка – це система вчинків або окремі вчинки, що суперечать прийнятим у суспільстві правовим чи моральним нормам. Вона є засобом задоволення потреб індивіда у тих випадках, коли він не усвідомлює суспільних норм, не бачить суперечностей між ними і своєю поведінкою, не знаходить можливості задовольнити свої потреби відповідно до своїх норм або свідомо не бажає їх наслідувати.

Все це актуалізує необхідність профілактичної роботи з підлітками як науково-обґрунтованих та своєчасно вжитих соціальних, педагогічних, психологічних, медичних заходів з попередження формування відхилень від найважливіших норм поведінки.

Загалом соціальна профілактика серед підлітків включає:

– проведення превентивних соціальних, правових, педагогічних та інших заходів, спрямованих на усунення причин і умов, що сприяють бездоглядності, скоєнню правопорушень і антигромадських дій неповнолітніми;

– надання консультацій схильних до девіантної поведінки дітям, встановлення до кожного з них індивідуального підходу;

– підвищення психолого-педагогічної культури батьків;

– розвиток альтернативних форм навчання і виховання (спеціалізовані навчальні заклади, позашкільна гурткова та клубна робота тощо);

– розвиток сфери організації культурного дозвілля дітей;

– психолого-просвітницьку роботу та роботу, спрямовану на розвиток особистості підлітка (курси психології і валеології, соціально-психологічні тренінги, розвиваючі ігри, правова освіта дітей).

Профілактика повинна мати комплексний характер і забезпечуватися одночасно на загальнодержавному, спеціальному та індивідуальному рівнях.